

Szejna, Małgorzata

"Dzieło literackie jako źródło historyczne", pod red Zofii Stefanowskiej i Janusza Sławińskiego, Warszawa 1978 : [recenzja]

Przegląd Historyczny 71/4, 851-852

1980

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych, tworzonej przez Muzeum Historii Polski w Warszawie w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został opracowany do udostępnienia w Internecie dzięki wsparciu Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego w ramach dofinansowania działalności upowszechniającej naukę.

Dzieło literackie jako źródło historyczne, pod red. Zofii Stefanowskiej i Janusza Sławińskiego, „Czytelnik”, Warszawa 1978, s. 386.

W dniach 14—16 grudnia 1976 r. odbyła się w Instytucie Badań Literackich PAN konferencja naukowa poświęcona charakterowi i roli dzieła literackiego jako źródła historycznego. Uczestniczyli w niej historycy i badacze literatury. Plonem spotkania jest książka, na którą złożyły się wygłoszone wówczas referaty, na nowo opracowane czy uzupełnione przez autorów. W skład tomu weszły ponadto teksty nie prezentowane w czasie konferencji: rozprawa Jerzego Michalskiego „Osiemnastowieczne realia w »Panu Tadeuszu«” oraz szkic Jerzego Ziomka „Poeta jako źródło historyczne”, będący rozwinięciem wypowiedzi dyskusyjnej na temat referatu Wiktora Weintrauba.

Pytanie o walory źródłowe dzieła literackiego i możliwość traktowania literatury jako źródła wiedzy o przeszłości rozstrzygnięte zostało przez samą praktykę badawczą: traktowano teksty literackie jako świadectwo minionych stanów rzeczy mimo protestów części literaturoznawców, odmawiających im wartości dokumentalnej. Problematyka sesji skupiła się wokół problemów metodologicznych, jakie napotyka badacz próbujący wykorzystać literaturę jako przekaz historyczny.

Prezentowane teksty podzielić można na dwie grupy. W pierwszej z nich przeważa refleksja teoretyczna, w drugiej autorzy operują konkretnym materiałem literackim i na jego podstawie dzielą się swoimi wnioskami i obserwacjami. Do grupy pierwszej należą: szkic Jerzego Tópolskiego „Problemy metodologiczne korzystania ze źródła literackiego w badaniu historycznym”, Jakuba Karpińskiego o „Literaturze jako źródło dla badań socjologicznych”, Kazimierza Bartoszyńskiego „Aspekty i relacje tekstów”, Michała Głowińskiego „Lektura dzieła a wiedza historyczna”, Bronisława Geremka „Fabuła, konwencja i źródło” oraz Jerzego Ziomka „Poeta jako źródło historyczne”. Bogactwo i złożoność poruszanych kwestii nie pozwalają na dokładniejsze ich omówienie w tym miejscu. Wydaje się jednak, że szczególną uwagę zwrócić warto na teksty M. Głowińskiego i B. Geremka, których autorzy w nowy sposób ukazują rolę konwencji literackich. Na ogół bywają one traktowane jako przeszkoda, utrudniająca dotarcie do istotnych historycznych informacji. Bronią się przed dosłownym percepowaniem treści zawartych w dziele literackim badacze starając się odczytywać konwencje, wykrywać narzucone przez nie reguły konstruowania tekstu. B. Geremek, rozwijając problem zasygnalizowany przez M. Głowińskiego wskazuje, że konwencja literacka może być znakomitą źródłem do badania świadomości i mentalności zbiorowej, odtworzenia egzystujących w danej epoce modeli zachowań, postaw, wzorów osobowych. Zarysowana została przed historykami nowa, bardzo interesująca perspektywa badawcza.

Do drugiej grupy tekstów należą rozprawy: Wiktora Weintrauba „Jan Kochanowski i Joannes Cochranovius: dwóch świadków historii”, Stefana Treugutta „Wpływ literatury na historiografię napoleońską”, Jerzego Michalskiego „Osiemnastowieczne realia »Pana Tadeusza«”, Jerzego Skowronka „»Beniowski« — świadectwo kryzysu myśli politycznej Wielkiej Emigracji”, Ryszarda Czepulis-Rastenis „Znaczenie prozy obyczajowej XIX wieku dla badań ówczesnej świadomości i stosunków społecznych”, Tadeusza Bujnickiego „Imitacja źródła staropolskiego w dziwnastowiecznej prozie narracyjnej”, Włodzimierza Djakowa „Historia w dziełach Lwa Tołstoja”, Jerzego Holzera „Świat zdeformowany” oraz Jerzego Jedlickiego „Dzieje doświadczone i dzieje zaświadczone”.

Stefan Treugut dokonał wnikliwej analizy mitotwórczej i kreacyjnej roli literatury, która wywarła ogromny wpływ na sposób przedstawiania i ocenę Napoleona w pracach historyków. Znakomitą próbą możliwości, jakie daje historykowi umiejętne czytanie tekstu literackiego jest szkic J. Skowronka o „Beniowskim”. J. Holzer z kolei położył akcent na trudności, z którymi boryka się badacz usiłujący szukać wiedzy o swojej epoce w literaturze

współczesnej. Problem weryfikacji historycznej realiów występujących w utworze literackim poruszył J. Michalski na przykładzie analizy „Pana Tadeusza”. Pożytek takiego zabiegu jest niewątpliwy, w utworze realistycznym bowiem, jak pisze autor, anachroniczne czy obce przedstawionej rzeczywistości składniki obrazu stanowiąc mogą fałsz artystyczny. Nie rozwiązane jednak zostaje pytanie, czy i w jaki sposób „Pan Tadeusz” może służyć jako źródło wiedzy o czasach minionych.

Książkę zamyka szkic J. Jedlickiego ukazujący powstawanie i funkcjonowanie w czasach późniejszych świadectw historycznych, jakimi były spisywane dla potomnych relacje ludzi skazanych na zagładę-mieszkańców getta. Zarówno przedmiot zainteresowań autora — nie jest nim literatura *sensu stricto* — jak i konkluzja jego wypowiedzi odróżniają tekst od pozostałych zwartych w prezentowanym tomie. Szkic J. Jedlickiego zawiera przesłanie skierowane do badaczy, historyków i historyków literatury, wzywające do głębszego przemyślenia dokładnie już zbadanych i uporządkowanych świadectw „epoki pieców”, bez tego bowiem pozostaną one tylko martwym zabytkiem, pozbawionym odniesień do współczesności.

M. Sz.

„Beiträge zur Heimatgeschichte von Karl-Marx-Stadt” z. 1—22 (za lata 1952—1978), wyd. Stadtarchiv Karl-Marx-Stadt.

Zeszyty „Beiträge zur Heimatgeschichte von Karl-Marx-Stadt” kontynuują żywą w historiografii niemieckiej tradycję historycznego czasopiśmiennictwa regionalnego. Periodyk ten zbliżony w swym charakterze do rocznika, ukazujący się jednak bardzo nieregularnie, posiada klasyczny dla czasopisma naukowego układ wewnętrzny z podziałem na: artykuły, materiały, recenzje, informacje naukowe i noty. Ów układ nie zawsze jednak jest konsekwentnie przestrzegany i kilka zeszytów nosi charakter wybitnie monograficzny, przypominając raczej osobne publikacje książkowe. Zadaniem czasopisma, w myśl intencji jego założycieli, jest upowszechnianie nowego, marksistowskiego spojrzenia na historię. *Gras* tekstów zamieszczonych w zeszytach dotyczy zagadnień społeczno-ekonomicznej przeszłości regionu. Większość artykułów poświęcona jest historii XIX i XX wieku, z dominującą w nich problematyką ruchu robotniczego, położenia socjalnego i ekonomicznego robotników, rozwoju przemysłu kapitalistycznego; wiele miejsca zajmuje również omawianie współczesnej sytuacji miasta, jego rozwoju po drugiej wojnie światowej. Przykład wyżej wspomnianych publikacji stanowią m. in.: R. Strauss „Quellen zur Lage der Chemnitzer Arbeiter in der ersten Hälfte des 19. Jahrhunderts” (z. 1, 1952); tenże, „Der Polizeipräsident berichtet — Ein Polizeibericht über die Arbeiterbewegung in Chemnitz am Vorabend des ersten Weltkrieges” (z. 11, 1962); H. J. Schröter, „Die Entwicklung der Wirtschaft im Bezirk Karl-Marx-Stadt — Ein Beitrag zum 20. Jahrestag der Deutschen Demokratischen Republik” (z. 17, 1969); W. Uhlmann, „Die Durchführung der demokratischen Bodenreform im Stadt — und Landkreis Chemnitz im Jahre 1945” (z. 21, 1976).

Z publikacji odnoszących się do czasów wcześniejszych na uwagę zasługuje zespół artykułów omawiających szeroko działalność Georgiusa Argicoli, humanisty i metalurga związanego z miastem (poświęcono temu zagadnieniu trzy zeszyty: 4, 5, 6, wszystkie wydane w 1955 r.) oraz teksty A. Kunze, „Der Frühkapitalismus in Chemnitz” (z. 7, 1958) i „Vom Frühkapitalismus zur industriellen Revolution” (z. 13, 1965) a także H. Bräuera, np. „Zu den innestädtischen Auseinandersetzungen in Chemnitz und ihren sozialökonomischen Grundlagen an der Wende von 14. zum 15. Jh.” (z. 21, 1976), omawiające zmiany zachodzące w organizmie miejskim i jego społeczności od okresu późnego średniowiecza po koniec XVIII wieku. Warto również dodać, że trzy zeszyty (z. 12 1965, z. 16 1968 i z. 19 1972) zawierają bibliografię wydawnictw dotyczących historii miasta i jego okolic.